

Izrael

Natan Snajder

Preovlađuje tendencija da se istorija sećanja na holokaust posmatra kao nacionalna istorija. Dobar indikator za to je čak i organizacija ovog diskusionog kružoka. Svaka zemlja ima svoju sopstvenu istoriju, a nove knjige kao *Posle holokausta* Petera Novika (*Peter Novick*), (Nemačka 2001.), *Politika prošlosti* Norberta Freja (*Norbert Frei*) ili *Sindrom Višija* Anrija Rusoa (*Henry Rousso*), trebalo bi da budu dovoljne kao mali deo mnogobrojnih primera, koji veoma jasno pričaju tu nacionalnu istoriju.

Moj zadatak ovde je da ispričam izraelsku istoriju. Tom Segev (*Tom Segev*) je svojom knjigom *Sedmi milion*, (Nemačka 1995.), napisao možda najobimniji prikaz spomena u Izraelu. Međutim, trebalo bi stalno da zadržimo u vidu da i izvan toga postoji jedna istorija koja povezuje nacije i grupe: istorija ćutanja, govora, sećanja i zaborava. Ta zajednička istorija je istorija politike, morala i pojedinih ljudi. Ja bih čak otišao tako daleko da tvrdim, da se poslednjih godina različita nacionalna i etnička sećanja sve više usaglašavaju i da danas teme, koje prevazilaze državne granice, konkurišu nacionalnim istorijama holokausta. I više od toga: da se nacionalne istorije holokausta prepliću sa nadnacionalnim. Uzrok tome je, pored ostalog, sve veći značaj kulture zabave unutar sećanja na holokaust, koja deluje zajedno sa „visokom politikom“ spomena.

Razračunavanje sa holokaustom je u mnogim regionima sveta dostiglo do sada neviđene razmere. Videti to kao rezultat manipulativnih snaga, kojima je stalo samo do sopstvenih interesa, bilo bi isuviše jednostavno objašnjenje za taj fenomen. Umesto toga bolje može da nam posluži međunarodna kulturalna povezanost. Dozvolite mi zbog toga da citiram Hanu Arent (*Hannah Arendt*) i na taj način obeležim okvir debate, koji je u slučaju Izraela odlučujući:

„Kako da se stvori novo osećanje 'univerzalne odgovornosti', unutar koga svi ljudi /.../ preuzimaju odgovornost za sve zločine koje su ljudi počinili, unutar koga se ni jednom narodu ne pripisuje monopol na krivicu, a ni jedan narod se ne oseća nadmoćnim, gde se dobri građani ne bi zastrašeno povukli pred nemačkim

zločinima i izjavili 'hvala Bogu ja nisam takav', nego bi se umesto toga, obespokojeno i drhteći prepoznavši neuračunljivo Zlo, na koje je čovečanstvo sposobno, svuda, neustrašivo i bez kompromisa borili protiv njega.“¹⁾

Što se tiče istorije sećanja na holokaust u Izraelu, započeo bih sa Deklaracijom nezavisnosti 1948. godine, koja može da se vidi i kao zvanični izraelski odgovor na izjavu Hane Arent: „Katastrofa, koja je u naše vreme pogodila jevrejski narod i u Evropi uništila milione Jevreja, nepobitno je nanovo dokazala da nedostatak jevrejskog zavičaja mora da se reši ponovnim uspostavljanjem jevrejske države u zemlji Izrael, jedne države čije će kapije biti otvorena svakom Jevrejinu i koja će jevrejskom narodu osigurati čin ravnopravne nacije u porodici naroda. Oni, koji su preživeli užasno nacionalsocijalističko klanje u Evropi, kao i Jevreji iz drugih zemalja, nisu štedeli truda, niti se obazirali na opasnosti, da bi krenuli u zemlju Izrael i da bi tamo sproveli svoje pravo na postojanje u dostojanstvu i slobodi i životu poštenog rada u domovini.“²⁾

Kratko vreme između uništenja evropskog Jevrejstva i osnivanje države Izrael obeležilo je u zvaničnom sećanju dihotomiju između „katastrofe i spasenja“, između uništavanja „tamo“ u Evropi i ponovne izgradnje „ovde“ u Izraelu. To razlikovanje između „tamo“ – u egzilu, dijaspori – i „ovde“ – u novoosnovanoj državi Izrael, unutar „zajednice naroda“ – takozvani „jevrejski povratak u istoriju“ definisao je parametre na osnovu kojih se nekada, kao i sada, struktuiralo sećanje u Izraelu. S jedne strane to je pružalo mogućnost za nastavljajanje jevrejske istorije putem države, ali pošto se ona fizički i geografski odvijala na nekom drugom mestu, s druge strane predstavlja takođe i diskontinuitet, prelom u istoriji.

U Izraelu su se, slično kao u Nemačkoj i u SAD, tek mnogo godina posle rata sa zvanične strane održavali pomenu holokaustu.³⁾ Prvih godina izaelske državnosti, holokaust u javnom životu nije igrao nikakvu centralnu ulogu. Na nivou vlade jedva da se nešto preduzimalo da bi se sećalo na njega. Tek 1951. godine je izraelski parlament doneo rezoluciju kojom je 27. nisan (nisan je sedmi mesec jevrejskog građanskog, a prvi mesec jevrejskog religioznog kalendara – Prim. prev.) utvrđen kao „dan sećanja na mučenike i junake holokausta“, (*Holocaust Martyrs an Heroes Remembrance Day*), rezoluciju, koja nije imala pravnu snagu. Datum je izabran brižljivo. Kao i za većinu izraelskih praznika uzeo se jedan hebrejski datum, 27. nisan. Taj dan je postavljen među takozvane

„Omer“ - dane, vreme u kome tradicionalni Izraelci drže pomen za ubijanje Jevreja, koje su vršili krstaši. Osim toga, taj datum je, utvrđen između završetka Pashe, (dana spomena ustanka u varšavskom getu) i izraelskog Dana nezavisnosti. Tu su postojali svi elementi: beskonačna istorija progona Jevreja, otpor pružen nacionalsocijalistima i nezavisnost države Izrael. Ono „tamo“ i ovo „ovde“ povezani u nejedinstvenom jedinstvu. Trajalo je još osam godina dok parlament 1959. godine nije doneo zakon koji je odredio zakonski okvir proslavljanja tog dana. ⁴⁾ Mesta za zabavu trebalo je da ostanu zatvorena, a ujutro je trebalo da se u celoj zemlji začuje dvominutni zvuk sirene.

Pre 1959. godine, holokaust jedva da je pomenut u sistemu prosvete, iako je parlament 1953. godine doneo „Zakon o sećanju na holokaust i junaštvo – Jad Vašem“, (*„Law of Holocaust and Heroism Remembrance – Yad Vashem“*), koji je toj centralnoj instituciji spomena Izraela preneo nadležnost da podseća na holokaust. Otada ta institucija objedinjuje izložbe, memorijalne centre za pojedine zajednice, arhiv i biblioteku. „Jad Vašem“ je jedinstvena mešavina istorije i spomena i tokom godina postao je jedan od najvažnijih simbola zemlje. Izraelski učenici i vojnici i svi zvanični inostrani gosti tamo obavezno odlaze u posetu. Ta institucija je osnovana otprilike u isto vreme, kada je izraelski parlament ratifikovao ugovor o obeštećenju sa Nemačkom. Ti pregovori su izazvali žestoku debatu u izraelskoj javnosti i zarobili izraelsku vladu između dva oprečna mišljenja: interesa države s jedne strane i odavanje počasti onima koji su ostali živi, sa druge. U toj specijalnoj debati, pobedili su interesi države i većina preživelih je prihvatila tu pobedu. Iznova se videlo da su interesi države ukotvljeni „sada i ovde“, dok se činilo da je odavanje počasti onima koji su preživeli, ukotvljeno „tamo“.

Sigurno je uvek postojao pritisak odozdo. Oni koji su ostali živi i druga generacija u Americi, Nemačkoj i drugim zemljama bili su mizerna manjina. U Izraelu su, naprotiv, od osnivanja države predstavljali pretežni deo stanovništva. Broj onih koji su živeli pod nacionalsocijalističkom vladavinom, posle osnivanja Izraela porastao je na 350.000, okruglo trećinu celokupnog stanovništva. Ako se, dakle, počne od toga da nacija izražava narod, moglo bi da se tvrdi da takvo nacionalno iskustvo vapije da bude izrečeno i na kraju mora da se čuje. Novine su objavljivale stupce na kojima su se tražili nestali srodnici, radio je emitovao program preko koga

su ljudi pokušavali da uspostave kontakt sa prijateljima i rođacima, koje su od onih dana izgubili iz vida. Zvanično ćutanje je od samog početka stajalo u protivrečnosti sa privatnim svedočenjima gubitka i bola.

Iako mi danas znamo da zvanično ćutanje Izraela nije pojedinačni slučaj, nego je bilo tipično i za druge nacije, ipak se od ostalih razlikuje pitanjem „zašto“? Prvo, Izraelci brisanje života Jevreja nikada nisu stavljali u istu ravan sa ostalim zločinima nacionalsocijalizma. Drugo, Izrael je jedina zemlja u kojoj je holokaust bio nacionalno iskustvo, još i pre nego što se otvoreno progovorilo o njemu. To znači, to je bilo iskustvo koje se iz prve ili druge ruke, ticalo velikog dela stanovništva. Sa dobrim razlogom, moglo bi da se tvrdi da je to nacionalno iskustvo tragalo za mogućnošću da se izrazi simbolima i da je ironija što bi Izrael mogao da bude jedina zemlja na svetu, za koju može da se kaže da se u njoj iskustvo holokausta zaista potiskivalo – ako pod potiskivanjem podrazumevamo da su svesno izbegavane zvanične izjave. U Izraelu je svestan, kolektivni spomen bio nemoguć dok za njega nije postojao pogodan okvir. A okvir, unutar koga se u današnjem Izraelu pridaje značaj holokaustu, u početku nije mogao ni da se zamisli. Zbog toga, zvanične institucije vlade prvih godina posle nezavisnosti Izraela praktično nisu preduzele ništa što bi podsećalo na holokaust. To nije imalo nikakve veze sa bezosećajnošću ili drugim oblicima izraza emocionalne hladnoće, kao što se danas često čuje. Isto tako ni docnije izjave nisu rezultat svesne manipulacije ili „instrumentalizacije“. Kako izvorno potiskivanje, tako i današnji posvećeni spomen, u istoj meri oblici su izražavanja izraelske samosvesti i položaja Izraela u svetu. Kako su se menjali ti faktori, nužno bi se menjao i odnos Izraela prema holokaustu.

Može da se konstatuje da je opšta tendencija da se zvanično značenje holokausta u Izraelu od nečeg, čega se moralo stideti, promenilo u posvećeno sećanje, koje je država dužna da čuva. Ta istorijska napetost između jedne gotovo sekularne države, koja bi htela da je tretiraju kao i svaku drugu, i jedne hibridne države, koja polaže svoje sopstveno pravo kako na moralna, tako i na religiozna opravdanja, reflektuje napetost u kojoj se nalazi izraelsko značenje holokausta: nešto, što se zvanično suzbijalo, razvilo se u nešto, što je izjednačno sa sekulariziranjem religiozne istorije. „Tamo“ i „ovde“ počeli su da se stapaju. Država, koja je nastajala, čiji je centralni narativ bio cionizam, pokušavala je u početku da

se distancira od jevrejskog iskustva u dijaspori. Izrael je trebalo da reprezentuje novo jevrejsko iskustvo koje bi bilo utemeljeno na herojskoj koncepciji istorije, koja je za prikazivanje žrtava ostavljala malo prostora. Zbog toga je izraelska država spomen na holokaust obrazlagala na taj način što je povezivala uništavanje i herojstvo. Nacionalni „Dan sećanja i junaštva“ („*Day of Remembrance and Heroism*“) podseća na žrtve holokausta i istovremeno naglašava otpor cionističkih partizana protiv njega.

Čak je i proces Ajhmanu (*Eichmann*), važan događaj u istoriji zemlje, delovao drugačije, nego što je bilo planirano. On je 1961. godine insceniran kao možda prvi, veliki medijski događaj vezan za holokaust i trebalo je novoj zemji da podari određeni smisao, da ojača poverenje Izraelaca u neophodnost države i da saopšti svetu da je Izrael snažna nacija koja je Ajhmana umela da privede pravdi. Neka je sve to i funkcionisalo, ali istovremeno je došlo do svakako nenameranih posledica. Pošto je proces bio postavljen tako da su pojedini ljudi pozivani kao svedoci, prvi put su pred javnost dospela lična sećanja mnogih preživelih. Zemlja je svakodnevno slušala na radiju, (televizije u Izraelu još nije bilo), izveštaje preživelih. Porodice su govorile o svojoj prošlosti. A priče, koje su se čule, jedinstveno nisu govorile ni o kakvom ideološkom herojstvu, kakav je ranijih dana stajao u prvom planu, nego su to bile priče o slabosti, smrti i povredljivosti. Lična sećanja su kolidirala sa javnim namerama sa kojima je proces bio povezan. Herojska slika onih koji su pružali otpor nacionalsocijalistima, koja je dominirala pre 1961. godine i koja se često iznosila protiv prezrive slike o Jevrejima, koji su „kao ovce išli na klanicu“, relativizovana je ovim procesom. Pošto je sećanje najzad pobeglo iz otčepljene boce, država više nije mogla da ga potisne natrag u nju. Slika, koja simbolizira taj proces, za mnoge je Ka- Cetnik (*Ka-Tzetnik*) koji ostaje bez svesti, a to je izraelski autor Jehijela Dinura (*Yehiel Dinur*), koji je stvorio i izraz „planeta Aušvic.“ (Jehijel Dinur – naišli smo i na način pisanja tog imena *Yehiel De-Nur* - rođen u Poljskoj kao Jehijel Fajner, 1909-2001 – posle dve godine provedene u Aušvicu izraelski književnik – svoje prve knjige potpisao je pseudonomom *Ka-Cetnik 135633*; Nemci su koncentracioni logor skraćeno nazivali Ka-Cet – KZ – pa je on stvorio tu reč za zatvorenika koncentracionog logora. – Prim. prev.) U Dinurovim ranijim pripovetkama je država Izrael bila jedino rešenje za „onu“ planetu. U Izraelu jedva da se obratila pažnja na činjenicu da je Dinur u

svom kasnijem životu promenio svoje mišljenje. Njegove knjige još uvek važe za važan materijal za nastavu. Njegovo nezapaženo preobraćanje ka globalnijem razumevanju u mnogo pogleda simbolizuje pomeranja u izraelskom društvu.⁵⁾

Proces je takođe dao podstrek za jednu od najpreciznijih izjava o opštim uticajima holokausta i njegovoj upotrebi specijalno od države Izrael. Delo Hane Arent „*Ajhmman u Jerusalimu*“ bilo je kako opravdavanje procesa u ime humanosti, pa čak i odbrana smrtne presude za Ajhmana, tako i istovremeno optužba zbog načina kako je Izrael inscenirao proces. Okviri za debatu i razumevanje holokausta bili su utvrđeni. Izbio je prvi međunarodni „holokaust-skandal“, kome će slediti više drugih. Knjiga, koja je svojim objavljivanjem 1963. godine izazvala takav skandal, najzad je u proleće 2000. godine prevedena i na hebrejski. Više niko nije bio šokiran. Zbog toga Izrael nije imao nikakvu aferu Goldhagen, uporedivu sa Nemačkom ili SAD.

Šta se dogodilo u međuvremenu? Današnji Izrael sebe predstavlja posve drugačije nego što je to izvorno bilo planirano. Religiozni simboli dobili su veliku legitimnost. U vezi s tim se cionistički značaj holokausta gotovo pretvorio u svoju suprotnost. Nije više kao u početku sramotni znak slabosti, nego je umesto toga postao posvećeno sećanje. Zauzeo je mesto kao još jedan primer iz arhetipične jevrejske istorije, još jedna prilika kojom su neprijatelji jevrejskog naroda pokušali da ga izbrišu, ali na kraju nisu imali uspeha. I baš kao i prva, tako i poslednja priča svoj vrhunac doživljava spasom u Obećanoj Zemlji.⁶⁾ Shodno tome tih prvih godina ambivalentan je bio i impuls da se povuku paralele između osnivanja države Izrael i religiozne, jevrejske istorije. Bilo je čak i nastojanja uperenih protiv toga. Umesto kao poslednju epizodu u jevrejskoj istoriji, mnogi očevi-osnivači su na Izrael više gledali kao na prelom i revoluciju: kao transformaciju predmodernog jevrejstva u normalni, moderni i nacionalni identitet. Posmatrali su ga kao izlečenje jedne nepotpunosti, kao rešenje problema dijaspore. Religioznost je viđena kao reakcija na dijasporu, smatralo se da će nestati sa njenim raspadanjem. Preobražaj Izraela od jedne militantno sekularne zemlje u zemlju koja je napola bila religiozna, olakšao je prožimanje holokausta sa napola religioznim značenjem.

To je takođe povezano sa stizanjem novih imigranata iz arapskog sveta. Većina njih je sa sobom donela jači religiozni odnos od

njihove evropske braće. Pretežna većina nije imala nikakav lični odnos prema holokaustu. Svoje sopstveno iskustvo o svetu koji se ruši, stekli su u arapskim zemljama, u kojima su živeli vekovima. Oni su naprasno bili iznenađeni procesom dekolonizacije i posledica je često bila da su se okretali protiv Jevreja. To je postao most između ta dva načina viđenja stvari, jer je za evropske Jevreje istorija holokausta, čak i kada je bagatelizirana, uvek bila istorija antisemitizma. Sada je holokaust time, što je prenet na arpsko-izraelski konflikt, pružao mogućnost da se međusobno povežu ta dva različita načina viđenja sveta: i jedni i drugi bili su žrtve antisemitizma širom sveta, koji je dosegao svoj vrhunac, a u osnivanju države Izrael našao svoje rešenje. Ali je valjda tek prvi rat 1967. godine od takvih stavova napravio trajnu državnu ideologiju, koja je delimično omogućena i time što je Izrael tek posle toga počeo sebe da smatra nacijom koja će opstati trajno. Možda je na taj način postalo moguće da se podnese prizor užasa koji bi delovao demoralizirajuće dok su ljudi verovali da bi država svakog trena mogla da bude uništena. Rat je takav odnos delimično čak činio neophodnim. Jer, dok su osnivači pre svega želeli da Izrael bude normalna država kao i svaka druga, sada je zadržavanjem okupiranih teritorija postalo potrebno da se Izrael tretira kao izuzetak.

To je, dakle, bila međunarodna pozadina pred kojom se izraelski spomen holokausta od niza gestova pretvorio u državnu ideologiju: antisemitizam. A to zvuči jasno u velikom delu izraelske historiografije o holokaustu. Antisemitizam postaje ključ za objašnjenje tih događaja. Teško je sebi to predstaviti na bilo koji drugi način. Unutar jevrejske tradicije holokaust može da ostane samo jevrejski problem. Uopštavati ga, značilo bi oduzeti najtragičniji događaj istorije jevrejstva i pretvoriti ga u nesrećni slučaj moderne. Univerzalna objašnjenja se nalaze u sazvučju sa moralnom, univerzalnom slikom sveta. Ona su deo novog, globalizirajućeg sveta. Ne bi trebalo da zaboravimo da je partikularizacija takođe znak vremena. A Izrael je zarobljen između globalizacije i partikularizma.

Ali sve to počinje da se menja ispočetka. Ključ te promene je završetak hladnog rata. Izrael se sve više uvlači u globalni, svetski sistem. Setimo se samo mirovnog procesa, angažmana Izraela u novoj globalnoj privredi, u novim svetskim medijima. Istovremeno, međutim, posmatramo zatvaranje koje sve to prati, beg u etnocentričnu puževu kućicu.

Živimo u svetu koji sastavlja i međusobno povezuje različite običaje, iskustva, kao i političke, ekonomske i ekološke sudbine. Sećanje nije nikakav izuzetak. Hladni rat bio je savez koji se zasnivao kako na vrednostima, tako i na interesima. Kraj hladnog rata je prema tome, per definicionem, bio početak novog globalnog sistema. Kada je nestao antikomunizam, koji nas je spajao kako kao interes, tako i kao vrednost, međunarodna vojna saradnja se morala reorganizovati na novoj osnovi. Tako nije bilo nimalo slučajno što je holokaust baš prilikom te reorganizacije igrao centralnu ulogu. U tu ulogu dospelo je baš zbog toga što je bio moralna vrednost oko koje su, čini se, mogli da se ujedine svi ljudi. I tako on počinje da napušta svoju nacionalnu pužju kućicu.

Osmotrimo samo rat za Kosovo 1999. godine. Ratni događaji su na izraelskoj televiziji emitovani sa dva dana zakašnjenja, a novo shvatanje holokausta je dosadašnje dovodilo u pitanje. Mnogi novo-imigrirani, Jevreji iz ranijeg Sovjetskog Saveza, identifikovali su se sa Srbima. Kosmopoliti su se identifikovali sa NATO. Mnogi Palestinci i deo izraelske levice su odbacivali sliku holokausta i bedu Kosovara upoređivali sa palestinskim izbeglicama. A desnica je govorila: „Ako vi to tamo smatrate pravilnim, zašto onda ne može da dođe NATO i da nas bombama istera sa okupiranih teritorija?“ Međutim, najveći šok bio je otkrovenje da Izrael više nije imao monopol na interpretaciju holokausta, ona je postalo zajednička imovina čitavog sveta, iako je, kao i uvek, za daljnju diskusiju prevden na nacionalne pojmove.

Nadnacionalni razvoj je skopčan sa nacionalnim. Država nedvosmisleno gubi moć intervenisanja da određuje čega se treba sećati. Globalni trend u pravcu kulture sve jače orijentisanog prema potrošnji, postmoderni znaci etničke grupne svesti, veće samopouzdanje religioznih grupa da mogu da se umešaju u svoje sopstvene narative, doveli su do pojave istorija, koje su međusobno konkurisale. Objavljena lična sećanja na holokaust stoje u naizmeničnom dejstvu sa odstupajućim javnim sećanjima. Pošto u Izraelu danas više ne postoji samo „jedna javnost“, postoji i više od „jednog javnog sećanja“. Ti razvoji, koji su sastavni deo onog, što nazivamo amerikanizacijom Izraela, takođe predstavljaju i pokušaj da se pronade put natrag u egzil. To može da znači različite stvari, ali u našem kontekstu se odnosi na sekularno-jevrejske i kultivisane vrline modernog svetskog građanstva. To takođe može da znači da se uopštavanje holokausta posmatra kao moralna

vrлина kako to čini sve veći broj izraelskih intelektualaca. To, međutim, takođe znači i vraćanje na tradicionalne oblike jevrejske patnje u egzilu, pri čemu centralno mesto i posebnost holokausta igra važnu ulogu pre svega za religiozne Jevreje. Oba razvoja su deo istih društvenih i kulturnih procesa. Ta tendencija se može objasniti jednom od najvažnijih institucija sećanja za izraelsku omladinu u toku poslednje decenije: sa posetama mesta uništavanja u Poljskoj. U organizaciji ministarstva prosvete, a sa deklariranim ciljem da se jača nacionalni ponos, mladi Izraelci se iz „svog doma“ odvođe „tamo preko“ u Evropu, u egzil, „gde se ono dogodilo.“ Na mestima smrti oni izvode „marš živih.“ Ili rečima jednog od organizatora: „Oni otputuju kao Izraelci, a vraćaju se kao Jevreji.“ Ovde su i „ovde“ i „tamo“, „roditeljski dom“ i „dijaspora“, život i smrt na paradoksalan način utkani jedno u drugo. Mnogi su se vraćali kao bolje patriote, drugi kao univerzalni humanisti. Većina ih se, verovatno, vraća, baš kakvi su i otišli i nastavljaju da žive svoj život kao Izraelci i kao Jevreji sa svim napetostima koje proizlaze iz toga.

Sve to podvlači činjenicu da je holokaust u Izraelu postao svetinja. To se najbolje vidi po tome, što se olako korišćenje te reči shvata kao napad. To ćete osetiti ako olako koristite reč „holokaust“. A ako niste osetili, onda će se ljudi već postarati da osetite. To je značenje jedne posvećene reči: ona je odsečena od profanog govora, okružena je naelektrisanim prostorom. Takva sakralizacija je, međutim, neizbežan nuzproizvod kolektivnog sećanja. Ako je nešto neizbrisivo upisano u identitet jedne etničke ili nacionalne grupe, onda je to nužno okruženo tabuima – a to je najjednostavnija definicija sakralnog. Činjenica da je neki tabu povređen je takođe i znak svetosti. Znaci povrede tabua postaju jasno vidljivi ako uzmemo u obzir, da spomen Izraela na holokaust uprkos svemu nikada nije bio simbol koji ujedinjava, za kakvog su ga mnogi držali. Pretpostaviti tako nešto značilo bi slediti takozvane zvanične interpretacije. Od samog početka državnosti bilo je grupa koje su se osećale isključenim iz te simbolične moći i koje jesu bile izvan nje. Palestinci, orijentalni Jevreji i ultra-ortodoksna zajednica, ostale su isključene iz zvanične kulture sećanja. Te tri grupe danas, baš upravo sada, pokušavaju da prevaziđu barijeru, postanu deo celine i razviju svoju sopstvenu kulturu sećanja. To baš govori u prilog snage procesa proteklih decenija.

Mnogi Palestinci smatraju da je jevrejska katastrofa u Evropi nešto što se dogodilo „tamo preko“, u Evropi, a za šta su oni morali da plate cenu nezavisnoj, izraelskoj državi. Oni su uvučeni u te simbolične slike tako što su ih posmatrali kao nove naciste. Jedan od njihovih odgovora bio je da svoju sopstvenu patnju opišu kao „nakhba“, kao „katastrofu“. Danas je čak i njihov dan spomena, baš na dan izraelskog Dana nezavisnosti, oblikovan prema uzoru izraelskog Dana sećanja na holokaust („*Holocaust Memorial Day*“). Dvominutni zvuk sirene se oglašava na svim područjima koje je uzeo Izrael.

Uzmimo orijentalne Jevreje kao drugi primer: oni zapravo nikada nisu bili deo holokausta, jer se sam događaj odigravao drugde, ali postepeno – a u tom pogledu se itekako manipulisalo – njihova je istorija takođe integrisana u taj događaj. I ultra-ortodokсни Jevreji su se u početku ustručavali da Izrael posmatraju kao obeštećenje za holokaust. Sada sve grupe veoma aktivno učestvuju u kulturi sećanja i uključuju se u zvanično pripremljene verzije.

Kritičari, i to ne samo u Izraelu, često se žale zbog činjenice što nacionalni i etnički identiteti više nisu „autentični“, nego su više površni, sastavljeni iz muzičkih metafora, stilova odevanja i preteranih gestova, koji nisu prenošeni sa kolena na koleno, nego su izabrani pod uticajem masovnih medija. Ta kritika ne završava se samo na spomenu holokausta. Priča se o „diznifikaciji“ i harmonizaciji. Ali baš ta harmonizacija dozvoljava ljudima da izaberu elemente različitih kultura i stope ih u jedan novi identitet. Isto važi i za kulturne metafore holokausta. Spielberg (*Spielberg*) i Benigni (*Benigni*) postali su deo izraelske svesti o holokaustu i pomešali se sa lokalnim oblicima. Amerikanizacija, ili pre globalizacija i kosmopolitizacija, znače da ti različiti identiteti postaju pluralistički i da se komercijalizuju. Ponovo je otvorena definicija toga šta određuje da je nešto izraelsko. Niko više ne može da svojata vlasništvo na to i sećanje na holokaust koje uz to ide. Zbog toga „Centar za toleranciju Simona Vizentala“ („*Simon Wiesenthal Center for Tolerance*“) – jedan od posve jasnih znakova uopštvanja holokausta – planira otvaranje filijale u Jerusalimu, dok istovremeno „*Ot Va'ed*“, religiozni, jevrejski projekat, koji hoće da izgradi ortodokсни „Jad Vašem“ – sasvim jasan znak sve veće partikularizacije – nije daleko od toga da takođe otvori neku instituciju. A to nije jedini pokušaj da se uspostavi poseban religiozni memorijalni centar. ⁷⁾

Hteo bih da završim sa sledećim primedbama: debatu o uopštavanju i partikularizaciji holokausta možemo da karakterišemo na četiri načina, i to ne samo u Izraelu. Može da se uopštava u odnosu na žrtve u prošlosti, (da li su to bili Jevreji uz nekoliko epizodista ili mnogi različiti narodi, koji su patili?); u odnosu na žrtve u budućnosti, (da li lekcija glasi „nikada više što se tiče Jevreja“ ili „nikada više što se tiče bilo koga“?); u odnosu na zločince u prošlosti, (da li su nacionalsocijalisti bili jedinstveno zli ili se od drugih masovnih ubica razlikuju samo po svom broju?); i u odnosu na današnje učesnike, (ko podseća, to jest, ko ima pravo da izgovori istinu o holokaustu?). Ono što se u zvaničom Izraelu u toku prošlih decenija događalo na osnovu politike sećanja, jeste, da se sada prošlosti holokausta mnogi ljudi sećaju u partikularističkim pojmovima: nacionalsocijalisti su bili zli na jedinstven način, Jevreji su žrtve na jedinstven način i svi drugi su u toj priči igrali sporedne uloge. Ali, istovremeno, ili čak kao reakcija na to, danas će budućnost holokausta mnogi opisivati sa apsolutno univerzalnim pojmovima. On može svakome da se dogodi, u svako vreme i svako je za to odgovoran. A oni, koji to tvrde, tu univerzalnost nikako ne vide kao izdaju sećanja na žrtve, nego baš naprotiv kao mogućnost da povećaju umesto da smanje, njihov značaj – vide je kao mogućnost da se od toga napravi moralni ispit, kao poziv da se deluje i kao znak liberalne, pa čak i patriotske vrline. Hana Arent i izraelska deklaracija nezavisnosti se sjedinjuju.

To takođe znači da mi, danas u Izraelu, moramo da živimo sa mnogostrukim sećanjima na holokaust. Ti globalni trendovi nisu bezuslovno u protivrečnosti sa jevrejskim partikularizmom. Religiozni Jevreji poseduju ritual pomoću koga mogu da podsete na svaki značajni momenat jevrejske istorije. Zašto? Zbog toga što bi inače zaboravili – zaboravili u smislu, što više ne bi emocionalno učestvovali, ne bi se više identifikovali s tim delom svoje istorije. To što se sećanje pretvara u ritual je odlučujuća tačka koja definiše jevrejsku religiju. Holokaust je samo njen najnoviji izraz. Dok se događa, mi samo možemo da posmatramo. Zbog toga umetnička scena u Tel Avivu slavi svoj sopstveni, alternativni „*Holocost Memorial Day*“ u obliku neke vrste tehno-žurke, mlade Izraelce emocionalno pokreće rok muzika Jehude Polikera (*Yehuda Poliker*) sa njegovim hitom „Poslednje odredište Treblinka“ („*Last Stop Treblinka*“). Druge umetničke predstave, kao pozorišni komadi *Rad oslobađa* (na nemačkom *Arbeit macht frei* – natpis nad ulazom u

koncentracioni logor Aušvic – Prim. prev.) i *Geto* projektuju na one Palestince, koji su preživeli holokaust. Uz to dolazi i veoma lična literatura Arona Apelfelda (*Aaron Appelfel*), Spilbergov film *Šindlerova lista* itd. Sve su to znaci novih oblika sećanja koji mogu emocionalno da dosegnu do jedne nove publike koja traži lična sredstva sećanja.

A osim toga, naravno, postoje ljudi koji se protive svemu tome i prosto žele da zaborave. Žele da budu oslobođeni tereta, emocija, identiteta, prošlosti. Žele da zaborave u tom smislu, što se o tome može da se čita u nekoj knjizi i da se objektivno govori o toj temi. U izraelskom kontekstu se tu, naravno, misli na slavni članak „U slavu zaborava“ (*„In Praise of Forgetting“*) Jehude Elkana, (*Yehuda Elkan*), koji teži baš tome. Možda to i nije tako loša stvar. Ali nije baš jevrejska.

Primedbe

- 1) Arent, Hana: (Arendt, Hannah), „Essays in Understanding, 1934-1954“, Njujork, 1994, str. 32.
- 2) Zvanični tekst Deklaracije o nezavisnosti u izdanju Izraelske ambasade u Saveznoj Republici Nemačkoj.
- 3) Segev, Tom: „Sedmi milion. Holokaust i politika sećanja Izraela“, (*„Die siebte Milion. Der Holocaust und Israels Politik der Erinnerung“*), Rajnbek, 1995.
- 4) Don-Jehija, Elijezer, (Don-Yehija, Eliezer), „Memory and Political Culture. Israel Society and the Holocaust“, u „Studies in Contemporary Jewry 9“, (1933), str. 139-162.
- 5) Bartov, Omer: „Kitsch and Sadism in Ka-Tzetnik's Other Planet. Israeli Youth Imagine the Holocaust“, u „Jewish Social Studies“, tom 3, br. 2. (1997), str. 42-75.
- 6) Fridlender, Saul/Seligman, Adam: (Friedländer Saul/Seligman, Adam), „The Israeli Memory of the Shoah. On Symbols, Rituals, and ideological Polarization“, u Fridland/Rože, Boden, Dajdr: (priredivači), (Friedland, Roger, Boden, Deidre), „Now Here. Space, Time and Modernity“, Berkli, 1994., str. 356-371.
- 7) Segev, Tom: „The Ultra-Orthodox Discover the Holocaust“, u Ha'arec, 11. 8. 2000.